

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

УДК 911.3:338.48:712.28

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2026.83.44-55>

Любіцева Ольга Олександрівна,
доктор географічних наук, професор
Кочеткова Ірина Валентинівна,
кандидат географічних наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна,
e-mail: loa13@ukr.net, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8508-9395>
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ,
Україна, e-mail: irynakochetkova@knu.ua, ORCID ID:0000-0001-5342-7444

ДАЧА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРОСТОРОВЕ ЯВИЩЕ

Мета статті: розкрити поняття «дача» як наукову категорію, що має соціально-просторову сутність, і показати роль дачництва як сукупності практик мікроприродокористування та специфічної форми просторової поведінки міського населення.

Методика. Методологічну основу дослідження становить аналіз і узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових праць з географії та суміжних дисциплін, присвячених феномену дачництва. Добір літератури здійснювався шляхом пошуку у міжнародних наукометричних базах даних, а також у наукових пошукових системах і академічних платформах (Scopus, Web of Science, Google Scholar, ResearchGate, Academia.edu). Додатковий відбір джерел проводився із застосуванням методу «сніжної кулі», що передбачає додаткове опрацювання джерел, наведених у списках літератури відповідних публікацій. Подальший синтез опрацьованих матеріалів дав змогу сформулювати критерії виділення дач як специфічної форми рекреаційного природокористування. Метод натурних польових досліджень у Київській, Житомирській та Чернігівській областях дав змогу перевірити узагальнення та висновки, отримані в результаті аналітико-синтезуючих досліджень наукових праць.

Результати. На основі дослідження генези та аксеології дач як суспільного явища і її трансформації в часі і просторі виявлені різні форми активної рекреаційної діяльності міського населення, пов'язаної з поєднанням відпочинку в природному середовищі з заняттями сільськогосподарською діяльністю: міські сади та городи, громадські сади, дачі, «друга домівка» та встановлені сутнісні відмінності між ними на основі застосування ряду теорій і концепцій, зокрема, теорії повсякденності, просторової ідентичності, привласнення простору, що дозволило сформулювати визначення понять «дача», дачництво, дачний спосіб життя як наукових категорій та запропонувати термін «рекреаційне дачне природокористування» як одну з форм мікроприродокористування. Запропонований підхід ґрунтується на опрацюванні в тому числі й фактичного матеріалу, зібраного під час досліджень рекреаційного дачного природокористування в Столичному суспільно-географічному регіоні.

Наукова новизна полягає у розробці наукової категорії «дача» та пов'язаних з нею понять «дачництво» та «дачний спосіб життя», формулюванні змісту рекреаційного дачного природокористування як однієї з форм мікроприродокористування та складової рекреаційної діяльності.

Практична значимість. Окреслена специфіка дач та дачництва в Україні як форми активної рекреації у поєднанні з присадибним господарюванням дає підстави розглядати дачі як можливість підвищення продовольчої стійкості та відносної автономності міського населення у складні післявоєнні часи шляхом запровадження певної політики поширення різних форм рекреаційного мікроприродокористування (наприклад, міські сади та городи тощо) як тимчасових засобів підтримки менш соціально захищених верств населення.

Ключові слова: дача, дачництво, дачний спосіб життя, рекреаційне дачне мікроприродокористування, міські сади та городи.

UDC 911.3:338.48:712.28

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2026.83.44-55>

Liubitseva Olha,
Doctor of Geographical Sciences, Professor
Kochetkova Iryna,
PhD in Geography

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: loa13@ukr.net ,
ORCID ID: 0000-0002-8508-9395

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail:
irynakochetkova@knu.ua, ORCID ID:0000-0001-5342-7444

DACHA AS A SOCIO-SPATIAL PHENOMENON

The aim of the article is to elaborate the concept of the «dacha» as a scientific category with a socio-spatial essence, and to demonstrate the role of dacha practices as a set of micro-scale nature use practices and a specific form of spatial behavior of the urban population.

Methodology. The methodological framework of the study is based on the analysis and synthesis of domestic and international scholarly works in geography and related disciplines devoted to the phenomenon of dacha practices. The selection of literature was carried out through searches in international scientometric databases, as well as in academic search engines and scholarly platforms (Scopus, Web of Science, Google Scholar, ResearchGate, Academia.edu). An additional selection of sources was conducted using the «snowball» method, which involves examining the references cited in relevant publications. The subsequent synthesis of the reviewed

materials made it possible to formulate criteria for identifying dachas as a specific form of recreational nature use. Field research methods conducted in Kyiv, Zhytomyr, and Chernihiv regions made it possible to verify the generalizations and conclusions obtained through the analytical and synthetic study of scholarly works.

Results. Based on the study of the genesis and axiology of dachas as a social phenomenon and their transformation in time and space, various forms of active recreational activity of the urban population have been identified, associated with the combination of leisure in a natural environment and engagement in agricultural activities. These include urban allotments, community gardens, dachas, and «second homes». The essential differences between these forms have been established through the application of a range of theories and concepts, in particular the theory of everyday life, spatial identity, and the appropriation of space. This made it possible to formulate definitions of the concepts of the «dacha», «dachnytstvo» (dacha practices), and the dacha way of life as scientific categories, as well as to propose the term «recreational dacha nature use» as one of the forms of micro-scale nature use. The proposed approach is based, among other things, on the analysis of empirical data collected during research on recreational dacha nature use in the Capital socio-geographical region.

Scientific novelty lies in the development of the scientific category of the «dacha» and the related concepts of «dacha practices» and the «dacha way of life», as well as in the formulation of the content of recreational dacha nature use as one of the forms of micro-scale nature use and a component of recreational activity.

Practical significance. The identified specificity of dachas and dacha practices in Ukraine as a form of active recreation combined with household agricultural activities provides grounds for considering dachas as a means of enhancing food resilience and the relative autonomy of the urban population in challenging post-war conditions. This may be achieved through the implementation of policies aimed at promoting various forms of recreational micro-scale nature use (e.g., urban gardens and allotments) as temporary measures to support less socially protected population groups.

Keywords: dacha, dachnytstvo (dacha practices), dacha way of life, recreational dacha micro-scale nature use, allotments.

Постановка проблеми. Дачі та дачництво виникли як породження урбанізації і водночас стали невід'ємною складовою життя міського населення, забезпечуючи його взаємодію з природним середовищем. У кожній країні дачний рух має свої особливості, а дачі — власні назви («vacation home» у США та Канаді, «bach» і «crib» у Новій Зеландії, «kleingarten» і «schrebergarten» у Німеччині, «jardins familiaux» і «résidence secondaire» у Франції, «chalupa» у Чехії, «zártekert» в Угорщині, «rodzinny ogród działkowy» у Польщі, «vikendica» у балканських країнах, «hytte» у Норвегії, «sotmarstuga» у Швеції). Попри цю термінологічну та функціональну різноманітність, дачництво набуло найбільш інституціоналізованих і поширених форм саме у Європі.

У європейському контексті відповідні практики мають різні траєкторії розвитку. У Східній Європі дачництво сформувалося як поєднання рекреації та господарської діяльності, тоді як у Західній — елітарні форми відпочинку розвивалися паралельно з міським садівництвом, яке згодом набуло рекреаційного характеру. У Південній Європі та Північній Америці більш типовою є модель «другої домівки», орієнтованої передусім на відпочинок. У країнах Південної Америки, Африки та Близького Сходу дачництво розвинене обмежено, натомість поширене міське землеробство (Kiribou et al., 2024; Prain et al., 2010), яке виконує переважно функції самозабезпечення.

Поява «другої домівки» пов'язана не лише з урбанізацією, а й із поширенням елітарних практик відпочинку серед ширших верств населення у XIX ст. Розвиток транспорту та інші досягнення науково-технічного прогресу, що призвели до змін у характері праці і зростанні вільного часу сприяли популяризації заміського відпочинку, зокрема, у формі сезонного проживання (Lippmann, 2016).

Згодом на теренах Радянського Союзу подібні дачі були націоналізовані та виконували функції будинків відпочинку, пансіонатів та державних дач (надавалася у користування представникам партійної номенклатури, чиновникам, військовому керівництву, відомим діячам науки та культури за службовим статусом). Проте після Другої світової війни актуальною стала потреба самозабезпечення продуктами харчування і в кінці 1940-х років в СРСР почали виділяти ділянки в приміській зоні та в межах міст для організації садово-дачних кооперативів. Так, у Києві у 1950-60 рр. виникли дачні поселення Русанівські Сади та Осокорки, пізніше — Берковці. Дачництво набуло значного поширення і вкорінилося у побут як невід'ємна практика міського способу життя. Дачні ділянки використовувалися для ведення присадибного господарства, що включало садівництво, городництво, а іноді й дрібне тваринництво, наприклад, сезонне птахівництво. Ці практики поєднувалися з поширеною побутовою культурою заготівлі харчових продуктів, зокрема, консервації власноруч вищої продукції.

У радянський період дачі стали важливим елементом повсякденного життя містян, оскільки доступ до земельних ділянок був відносно спрощеним, а окремі види продуктів періодично ставали дефіцитними. Після здобуття Україною незалежності їх значення збереглося, зокрема, в умовах економічної кризи 1990-х років, коли зниження купівельної спроможності населення змушувало багатьох громадян активно використовувати індивідуальні ділянки для вирощування необхідної продукції, яка підтримувала їх життєзабезпечення (або «харчувалися з городів», або для неформальної торгівлі). У цей період сформувався стереотип сприйняття дачі як місця вимушеної фізичної праці, пов'язаної з економією сімейного бюджету. Цей стереотип сприяв відторгненню від подібних форм докладання праці частини дачників і їх нащадків (Левицька, 2011).

Проте ідея міського городництва не набула в країнах колишнього Радянського Союзу значного поширення. Городини виникали спорадично шляхом самовільного опанування прибудинкових територій, були проявом крайньої потреби у самозабезпеченні та згодом були занедбані. В Україні в складні часи 1990-х років також спостерігалась така тенденція. Наприклад, на початку 1990-х у закинутих садах, що колись належали радгоспу «Совки», що перестав існувати у зв'язку з включенням його земель до складу міста Києва, міжряддя між деревами яблуневого саду були роздані співробітникам Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які забажали мати городи, і кілька років використовувались саме з цією метою – кожен на свій розсуд вирощував якусь городину для власного споживання. З часом необхідність в такому землекористуванні зникла, а територія була забудована. До слова, це однією формою пристосування містянами прибудинкових територій до своїх господарських потреб було будівництво льохів на схилах озер, річок чи балок. Досі покинуті льохи можна бачити на березі озера №1, що в парку Теремки.

В Україні можна вважати, що міське городництво трансформувалось у прибудинкове квітникарство. У містах доволі поширеним є розведення квітів на прибудинкових територіях за ініціативи мешканців будинку і самі мешканці опікуються цими клумбами, доповнюючи таким чином благоустрій прибудинкових територій.

У країнах Європи близькими аналогами дач є міські та приміські сади. Вони виникли як інструмент підтримки малозабезпечених верств населення і поступово інституціоналізувалися (Bell et al., 2016). Згодом їх функції трансформувалися від самозабезпечення до рекреації. Водночас в Європі відповідно до соціально-економічних трансформацій та історичної традиції прослідковуються регіональні особливості дачництва. У Західній Європі в другій половині ХХ ст. міські сади поступово втратили функцію самозабезпечення і перетворилися на форму дозвілля. З 1990-х років ХХ століття значення міських садів і городів було суттєво переосмислено, а попит на такі форми дозвілля знову зріс. Хоча міське садівництво й надалі залишається заняттям, поширеним серед осіб «третього віку» і частково пов'язане з менш забезпеченими верствами населення, дедалі більше до нього долучаються молодь та молоді сім'ї з дітьми. У сучасних умовах робота на міській чи приміській ділянці вже не має на меті самозабезпечення і не асоціюється з бідністю; натомість вирощування овочів і фруктів власними руками дедалі частіше інтерпретується як практика турботи про здоров'я, довкілля та якість споживання. У країнах Східної Європи дачництво розвивалось, поєднуючи з самого початку господарську та рекреаційну функцію: наприклад, у НДР, де система садів і дач активно розвивалася, в Угорщині та Чехословаччині, де дачництво стало масовою практикою міського населення (Schuster, 2024; Gagyı & Vigvári, 2025; Schindler-Wisten, 2017; Trembecka & Kwartnik-Pruc, 2018).

Дедалі більше в європейських країнах садівництво набуває рис творчої діяльності: процес планування ділянки, добору культур, експериментування з агротехніками та формування естетичного вигляду простору розглядається як форма індивідуальної самореалізації та щоденної «тихої творчості». Для представників середнього класу та креативних професій це стає способом поєднання рекреації, фізичної активності та символічного «повернення до природи». Садові товариства дедалі більше трансформуються у простори соціальної взаємодії: тут облаштовуються зони спільного користування, проводяться освітні та екологічні заходи, формується локальна спільнотна ідентичність. У результаті попит на міські садові ділянки поступово зростає.

Попри зростання популярності, європейські міські сади стикаються з низкою проблем. Ще з післявоєнного часу вони перебувають під постійним тиском урбанізації: привабливі з точки зору забудови території розглядаються як резерви для житлового чи комерційного будівництва.

До того ж анклавів незабудованих територій посеред впорядкованих житлових масивів часто сприймаються як «зелені нетрі» (Cérézuelle, 2003), що псують зовнішній вигляд міста і тим самим також провокують впровадження урбанізованих стандартів організації міського простору.

На сучасному етапі у Європі співіснують дві основні моделі: «друга домівка» та міські сади/городини. Перша орієнтована на комфортний відпочинок, друга — поєднує рекреацію з вирощуванням продукції та соціальною взаємодією.

Саме система міських садів і городів є найбільш наближеною до українського феномену дач, які історично поєднують відпочинок і господарську діяльність. Феномен дач може розглядатися як соціально-просторове явище, що відображає особливості повсякденних практик міського населення.

Всебічний детальний аналіз дачництва як суспільного феномену, що виник на певних етапах розвитку і поширився серед різних верст населення, детально проаналізований в країнах Європи, але в Україні подібних досліджень бракує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує концептуальну розмитість у дослідженнях з цього питання. Зокрема, термін «дача» не має чіткого визначення, почасти охоплює широкий спектр різних аспектів: від типів дачних будинків і форм їх використання до соціальних практик, що варіюють залежно від регіонального та історичного контексту. Це зумовлює наявність різних підходів до інтерпретації поняття «дача» — від розгляду як форми житла до трактування як виду природокористування або рекреаційної діяльності.

Водночас, у межах традиційних географічних підходів, зокрема концепцій природокористування та класифікацій антропогенних ландшафтів, дачі зазвичай не виокремлюються як самостійний об'єкт аналізу, а розглядаються фрагментарно — у складі селитебних, сільськогосподарських або рекреаційних систем. Систематизуючи види природокористування на прикладі Одеського регіону, О.Г. Топчів з співавторами відносять дачно-городницьке природокористування до сільськогосподарського природокористування (Топчів et al., 2018). О.О. Любіцева та І.В. Кочеткова (2019) визначають дачне рекреаційне природокористування як форму рекреаційного природокористування, що базується на міському менталітеті, у поєднанні із сільським способом життя, зазначаючи, що саме рекреаційна мотивація дозволяє віднести цей вид діяльності до рекреаційної самодіяльності, у межах якої відпочинок поєднується з помірною аграрною діяльністю. В.В. Удовиченко у таксономічній системі типологічних одиниць актуальних ландшафтів виділяє в межах класу рекреаційних ландшафтів підклас садово-дачно-городніх ландшафтів (Удовиченко, 2017). Така ситуація свідчить про обмеженість суто функціонально-типологічних підходів для пояснення сутності дач як суспільного явища.

У зв'язку з цим виникає потреба у ширшому інтерпретаційному полі, що виходить за межі класичних географічних класифікацій і звертається до міждисциплінарних, передусім соціально-гуманітарних підходів, які дозволяють розглядати дачі не лише як форму землекористування, а як складну систему взаємодії людини, простору та повсякденних практик. У цьому контексті важливими є дослідження, що розкривають еволюцію дач як соціально-просторового явища, оскільки саме історична ретроспектива дозволяє простежити зміну їх функцій і значень у різні періоди. У статті І. Браде та І. Савчука «Ретроспектива розвитку дачно-котеджної забудови в столичному регіоні України» проаналізовано ретроспективу розвитку дачно-котеджної забудови в Столичному суспільно-географічному регіоні України як складової процесів субурбанізації; розглянуто еволюцію дач від елітарних замських резиденцій до масового явища, що поєднує риси міського і сільського способу життя; виокремлено основні етапи формування дачної забудови (буржуазний, номенклатурний, масовий та пострадянський) і показано їх просторові закономірності. Авторами дачі інтерпретуються як соціокультурний феномен пострадянського простору та важливий елемент трансформації міських і приміських ландшафтів.

У статті О.О. Любіцевої та І.В. Кочеткової на основі аналізу розвитку дач у межах Київської агломерації показано еволюцію цього явища від елітарних замських резиденцій до масової форми рекреаційної самодіяльності, що поєднує відпочинок із елементами господарської діяльності та пропонується виокремити рекреаційне дачне природокористування як окремий вид природокористування (Liubitseva & Kochetkova, 2019).

Паралельно з дослідженнями дач у науковій літературі сформувався окремий напрям, присвячений міським садам і городам, які, попри іншу інституційну форму, демонструють подібні поєднання рекреаційних, господарських і соціальних функцій. У колективній монографії

«Urban Allotment Gardens in Europe» розглянуто історію формування міських садів і городів у країнах Європи від XIX ст. до нашого часу, а також сучасне відродження інтересу до них у контексті забезпечення якості життя, продовольчої безпеки та розвитку зелених міських просторів (Bell, 2016). Дослідження також показують трансформацію таких просторів від інструментів забезпечення продовольством до багатофункціональних середовищ, що поєднують соціальні, екологічні та рекреаційні функції (Saint-Ges, 2018).

У сучасних дослідженнях міські сади і городи розглядаються як багатофункціональні соціально-просторові системи, що поєднують практики повсякденного використання, соціальної взаємодії та індивідуалізованого освоєння простору. Вони інтерпретуються як середовища формування спільнот, соціальної інтеграції та комунікації, а також як простори самовираження і конструювання повсякденного досвіду. Зокрема, ці підходи характерні для досліджень у Франції (Guyon, 2008; Cérézuelle, 2003), Німеччині (Schuster, 2024), в країнах Центрально-Східної Європи — Польщі, Чехії та Угорщині (Moskalonek et al., 2020; Gagyı & Vıgvári, 2025; Schindler-Wisten, 2017), де міські сади пов'язуються з процесами соціальної адаптації та постсоціалістичних трансформацій. Узагальнюючі європейські дослідження також підкреслюють різноманіття форм таких практик (*sommarstuga*, *dača*, *vikendica*) як способів взаємодії людини з простором (Ponızy et al., 2021; Jansa Gregorová, 2025).

Поряд із соціально-гуманітарними підходами, міські сади і городи активно досліджуються у межах природничих наук як елементи міських екосистем, що виконують важливі екологічні функції. Вони інтерпретуються як осередки підтримки біорізноманіття, покращення ґрунтових властивостей і забезпечення екосистемних послуг, включаючи регуляцію клімату та соціально-екологічні вигоди. Зокрема, ці аспекти розкриваються у дослідженнях рослинного різноманіття (Young et al., 2019; Klepacki & Kujawska, 2018), ґрунтових процесів і багатофункціональності (Edmondson et al., 2014; Tresch et al., 2019), а також екосистемних послуг міських садів (Cabral et al., 2017), хоча окремі роботи вказують на суперечливість їх екологічних ефектів (Melon et al., 2025).

Отже, у науковій літературі достатньо детально висвітлено питання історії виникнення дач, їх еволюції, територіального поширення та особливостей дачництва як виду діяльності. Водночас поняття «дача» часто використовується без чіткої дефініції, а критерії віднесення певних територій до дачних залишаються недостатньо визначеними. Зокрема, дискусійним є питання чи слід відносити до дачних територій садівничі кооперативи, котеджні поселення, індивідуальні заміські будинки або сільські будинки, що фактично використовуються як дачі. Така невизначеність ускладнює як наукове дослідження цього явища, так і просторовий аналіз територій, пов'язаних із дачним використанням. У зв'язку з цим постає потреба уточнення поняття «дача» та визначення основних ознак, за якими можна ідентифікувати дачні території.

Метою даного дослідження є окреслення концептуальних підходів до визначення дач як соціально-просторового явища та формулювання критеріїв, що дозволяють відмежувати дачні території від інших форм заміського використання простору.

Виклад основного матеріалу. На основі узагальнення досліджень різних форм використання земель міським населенням у вільний час та їх еволюції, дачі можна розглядати як специфічну форму рекреаційного природокористування, що поєднує відпочинок із господарською діяльністю на індивідуальній ділянці. Однією з ключових мотивацій дачництва є прагнення до особистого простору, що контрастує зі стандартизованістю міського середовища, його регламентованим ритмом і послабленими локальними соціальними зв'язками. Натомість дачний спосіб життя більшою мірою орієнтований на власні можливості та навички, а також на локальні соціальні контакти, зокрема, взаємодопомогу та обмін досвідом між сусідами.

У дослідженнях заміського життя міського населення часто використовуються поняття *дача*, *дачництво* та *дачний спосіб життя*, які нерідко застосовуються як взаємозамінні. Проте для аналітичної точності доцільно розмежовувати ці категорії, оскільки вони відображають різні аспекти цього явища.

Дача перш за все є матеріальним просторовим об'єктом – це приватна заміська ділянка разом із розташованими на ній житловими та господарськими спорудами. У цьому значенні вона виступає елементом просторової організації передміських або сільських територій та формою індивідуалізованого освоєння природного середовища. Натомість *дачництво* слід розуміти як сукупність практик використання цього простору. До них належать сезонне проживання, садівництво, городництво, відпочинок, неформальна соціальна взаємодія та інші види діяльності, що здійснюються на дачній ділянці або пов'язані з нею. У цьому сенсі дачництво є специфічною

соціально-просторовою формою організації життєдіяльності міського населення у позаміському просторі. Ширшим поняттям є *дачний спосіб життя*, який відображає соціокультурну модель організації повсякденності, пов'язану з використанням дачного простору. Він охоплює не лише конкретні практики діяльності, але й систему ритмів, цінностей, символічних значень та форм соціальних взаємодій, що формуються у процесі перебування людини в дачному середовищі.

Таке розмежування дозволяє розглядати *дачі* не лише як тип житлової забудови, а як складне соціально-просторове явище, що поєднує матеріальні характеристики середовища, повсякденні практики його використання та ширші культурні моделі взаємодії людини з простором.

Обґрунтування цього твердження та визначення сутнісних ознак дач, які вирізняють їх від інших форм природокористування (міські сади/городини, «друга домівка» тощо), базується на використанні підходів, сформованих у межах теорій повсякденності, просторової ідентичності, привласнення простору та природокористування, що дозволяє сформулювати ряд критеріїв.

Застосування цих підходів передбачає перш за все аналіз специфіки міського середовища, в якому формується потреба у дачі. Міське середовище характеризується високою щільністю, стандартизованістю та регламентованими ритмами життя, що зумовлює відчуження людини від результатів діяльності. Натомість дачні простори формують альтернативний тип *повсякденності*, пов'язаний із сезонними ритмами, де людина безпосередньо взаємодіє з довкіллям і бачить результати власної праці. Сезонна циклічність передбачає мобільність міського населення - переміщення між містом і дачею, що пов'язана також з ритмами дозвілля і формує специфічний тип життєвого укладу, де використання дачі для тимчасового проживання поєднується з рекреаційними і господарськими функціями. Це створює інший режим існування, який можна трактувати як альтернативну модель повсякденності, яка тимчасово змінює характер взаємодії людини з простором і соціальним оточенням. Тобто, дачі також можна розглядати як *компенсаційні простори*, що виникають у відповідь на обмеження міського середовища. Вони забезпечують більшу автономію, контакт із природою та можливість змінювати ритм життя.

У *правовому аспекті* дачі є приватною власністю, що передбачає індивідуальне користування земельною ділянкою і забезпечує автономність її освоєння. Найчастіше дачі організовані у формі кооперативів, які регулюють переважно спільну інфраструктуру і не визначають способи використання окремих ділянок, що зумовлює високу варіативність практик, що й вирізняє їх від колективних форм просторової організації.

Однією з найсуттєвіших рис дач є поєднання рекреаційної діяльності та елементів присадибного господарювання, при цьому домінуючою функцією у сучасних умовах стає саме рекреація, а сільськогосподарська діяльність набуває другорядного характеру і часто виконує роль активного дозвілля, а не виробничої необхідності, до того ж ведення господарства не є обов'язковим. Таким чином, дача, за функціонально-діяльнісним критерієм, є інституційно обмеженим приватним простором, в межах якого здійснюється специфічна форма відпочинку через зміну видів діяльності, що поєднує елементи праці, побуту та дозвілля. При цьому саме поєднання цих видів діяльності реалізується як відпочинок, що є проявом *гібридного* характеру дачництва.

Природно-екологічний критерій дачництва визначається індивідуалізованим і варіативним характером взаємодії людини з природним середовищем. На відміну від регламентованих форм господарювання, природокористування на дачних ділянках не має жорстких нормативів і реалізується через поєднання різних видів діяльності, насамперед садівництва і городництва, або може бути повністю відсутнім. У межах дачних територій відбувається антропогенна модифікація природного середовища, що проявляється у зміні ґрунтового покриву, трансформації рослинності та формуванні культурних насаджень. Водночас масштаби цих змін є відносно незначними порівняно з інтенсивним сільськогосподарським використанням, а характер трансформацій залежить від індивідуальних практик користувачів. У результаті формуються природно-територіальні комплекси, в яких поєднуються елементи попереднього господарського використання та сучасної рекреаційної діяльності, що надає дачним територіям специфічних рис у системі природокористування. При цьому масштаб або площа індивідуальної ділянки, яка зазвичай є незначною порівняно із сільськогосподарськими угіддями, зумовлює фрагментарний характер природокористування.

Важливою особливістю дачних територій є їх генетичне походження, пов'язане з попередніми формами використання ландшафту. У більшості випадків дачні поселення формуються на територіях, які раніше використовувалися у сільському господарстві — орних

землях, луках або інших агроландшафтах. Рідше вони виникають на територіях лісів чи заплавл, однак і в цих випадках природні комплекси зазнавали попереднього антропогенного впливу. Тобто, дачництво розвивається на трансформованих ландшафтах, накладаючи на них новий функціональний шар використання, пов'язаний із рекреаційною діяльністю та індивідуалізованим впливом на конкретну земельну ділянку, що формує мозаїчність дачного простору.

Таким чином, *просторово-територіальний критерій* дозволяє розглядати дачі як елементи просторової організації замських територій, які формуються персоналізованими мікропросторами і проявляються в мозаїчності природокористування.

Важливим для розуміння дачництва є поняття *привласнення простору*, яке обґрунтовує процес, коли люди не лише користуються певним середовищем, але й активно трансформують його, наповнюючи власними практиками, значеннями та символічними смислами. Фізичне привласнення проявляється у матеріальній трансформації простору - зведенні будинку, господарських споруд, облаштуванні саду та організації території ділянки. Функціональне привласнення пов'язане з використанням простору для певних видів діяльності, таких як відпочинок, садівництво, приготування їжі на відкритому повітрі або сімейні зустрічі. Символічне привласнення полягає у формуванні емоційного та культурного значення місця, коли простір починає асоціюватися з особистими або родинними спогадами, традиціями та життєвими історіями. Дачі є особливо показовим прикладом такого процесу, оскільки вони надають значно більше можливостей для індивідуального облаштування середовища, ніж більшість міських житлових просторів. У багатоквартирних будинках можливості трансформації житлового середовища обмежені технічними, правовими та соціальними факторами. Натомість дачна ділянка дозволяє власникам створювати простір відповідно до власних уявлень, що сприяє відчуттю контролю і посилює емоційний зв'язок з місцем.

На основі теорії привласнення простору можна сформулювати *соціально-поведінковий критерій* виділення дачництва, який полягає у прагненні до особистого простору та можливості дистанціювання від інтенсивних і формалізованих соціальних контактів міського середовища. Дачний спосіб життя передбачає обмеження кола взаємодій і орієнтацію на родину або близьке соціальне оточення. Водночас у межах дачних поселень формуються неформальні та доброзичливі зв'язки між сусідами, що проявляються у взаємодопомозі та обміні досвідом, однак такі взаємодії зазвичай не трансформуються у повноцінні локальні громади, а самі дачники не інтегруються повністю у соціальне середовище навколишніх населених пунктів.

Відповідно до *теорії просторової та місцевої ідентичності* місцева ідентичність є самоотождеченням з конкретною територією («рідним краєм»), тоді як просторова ідентичність - це спосіб самовизначення людини через її ментальний та фізичний зв'язок із різнорівневими просторовими системами: від країни в адміністративному чи фізико-географічному значенні до приватного наділу (Носова, 2018; Котенко, 2016). У першому випадку людина відчуває себе частиною певної громади, що невід'ємно пов'язана з локальною територією, з її історією, культурними особливостями та самоцінними побутовими практиками, тобто сприймає себе приналежною до «рідного краю», «малої батьківщини». Для містянина, що практикує дачництво, таке сприйняття формується щодо місця його постійного проживання (міста, містечка) чи місця його народження, а не до дачної ділянки - вона не може сформувати настільки глибокий емоційний зв'язок ані з оточуючою локальною територією, ані з місцевою громадою. Проте дачник може відчувати зв'язок зі своєю ділянкою, тобто формувати просторову ідентичність як «дачник» - власник приватного, облаштованого на власний розсуд простору, який також символізує єдність, але не з громадою, а з наближеними людьми. Асоціації зі знаковими зустрічами із важливими людьми наділяють територію дачі для дачника емоційним значенням, пам'яттю про рідних і відчуттям спадкового обов'язку підтримувати цю територію у належному стані, формують зв'язок між поколіннями і простором, єдність з родом через «привласнену» територію. Отже дача для власника - це не «мій край», але «мій простір».

У контексті ідентичності дачі характеризуються специфічним типом просторової прив'язаності. На відміну від постійних місць проживання, дачні території, як правило, не сприймаються як «рідний край», а локальна ідентичність дачників пов'язана насамперед із містом або місцем походження. Водночас формується індивідуальна прив'язаність до власної ділянки як персоналізованого простору, що відображає потреби, досвід і життєві практики її власника. У цьому сенсі дача постає не як територія колективної належності, а як «власний простір», освоєний і наповнений індивідуальними смислами.

Таким чином, базуючись на зазначених критеріях і виявлених сутнісних ознаках дач, дачництва та дачного способу життя, можна сформулювати поняття рекреаційного дачного природокористування. *Рекреаційне дачне природокористування — це індивідуалізований, переважно замиський тип використання території з рекреаційною та господарською метою, що не має чіткої функціональної спеціалізації, характеризується непостійним характером взаємодії та формуванням мозаїчної структури простору.*

На відміну від класичних типів природокористування, що мають функціональну спеціалізацію (сільськогосподарське, рекреаційне, селитебне), дачне природокористування не є однорідним і поєднує різні типи діяльності в межах однієї ділянки. Воно має індивідуалізований характер, здійснюється на дрібномасштабному рівні та характеризується непостійністю використання.

У світовому контексті найбільш наближеними до феномену дач є дві групи практик — міські сади і городи та «друга домівка», проте жодна з них не відтворює повною мірою специфіку рекреаційного дачного природокористування.

Міські сади і городи у більшості європейських країн мають найбільшу подібність до дач у частині природокористування, оскільки базуються на індивідуальних ділянках, поєднанні рекреаційної діяльності з вирощуванням рослин та індивідуалізованому характері освоєння простору. Водночас вони суттєво відрізняються за правовими та організаційними засадами. У більшості випадків такі ділянки не перебувають у приватній власності, а надаються в оренду муніципалітетами або спеціалізованими асоціаціями. Крім того, їх використання часто чітко регламентується. Зокрема, у Німеччині законодавство передбачає, що не менше однієї третини площі ділянки має використовуватися для вирощування сільськогосподарських культур; обмежується площа забудови, висота дерев і типи насаджень, а у Великій Британії традиційні allotments мають вимоги щодо підтримання ділянки у стані активного обробітку (Poniży et al., 2021). Попри це, рекреаційна функція у таких садах не виключається — вона співіснує з господарською, а сама праця на ділянці розглядається як форма відпочинку через діяльність. Водночас не всі європейські міські сади і городи можуть розглядатися як аналог дач. Наприклад, у Португалії (Poniży et al., 2021) значна частина таких ділянок надається виключно для вирощування продукції і чітко регламентується у цьому напрямі, що істотно обмежує рекреаційну складову і віддаляє їх від дачництва.

Ще однією важливою відмінністю є просторовий контекст використання. У більшості європейських країн міські сади інтегровані у структуру міського середовища, проте їх використання все одно пов'язане зі зміною просторового режиму повсякденності — виходом із житлового простору до спеціалізованого садового середовища, навіть якщо така відстань є незначною. У випадку українських дач ця зміна, як правило, набуває форми виїзду за межі міста, однак принцип переходу до іншого типу простору та діяльності зберігається в обох випадках.

Водночас, як міські сади і городи, так і дачні ділянки належать до форм природокористування з відносно низькою інтенсивністю антропогенного навантаження, що реалізується на локальному, мікромасштабному рівні. Вони можуть виконувати важливі екологічні функції. Міські сади зазвичай характеризуються підвищеним рівнем біорізноманіття та покращеними ґрунтовими властивостями порівняно з інтенсивно використовуваними агроландшафтами, що зумовлено різноманітністю управлінських практик і менш інтенсивним господарським використанням території (Young et al., 2019; Tresch et al., 2019; Edmondson et al., 2014). Крім того, такі території відіграють важливу роль у підтримці популяцій запилювачів і посиленні процесів запилення навіть у трансформованих агроландшафтах (Samnegård et al., 2011), а активна участь садівників у створенні середовища проживання для тварин, зокрема встановлення годівничок і поїлок для птахів, сприяє підвищенню фауністичного різноманіття міських садів (Pawlikowska-Piechotka, 2019). Водночас, характер і ефективність цих функцій значною мірою залежать від індивідуальних практик користувачів і ступеня інтенсивності освоєння ділянок.

Натомість громадські сади (community gardens), що нині активно поширюються у країнах Заходу (Saint-Ges, 2018), є формою колективного природокористування, яка базується на спільному використанні простору та орієнтована на поєднання продовольчих, соціальних і екологічних функцій. Вони виступають не лише місцем вирощування продукції, а й середовищем соціальної взаємодії, інтеграції та формування спільнот, у межах якого практики догляду за рослинами поєднуються з освітніми, культурними та екологічними ініціативами. Водночас відсутність індивідуально закріпленого простору, колективний характер управління та вищий

рівень інституціоналізації істотно відрізняють їх від дач і рекреаційного дачного природокористування.

Для чіткого розмежування дач і суміжних форм використання простору з рекреаційно-господарською метою доцільно звернутися до порівняння з іншими типами замиського житла. Концепція «другої домівки», поширена у світовій практиці, відображає інший важливий аспект дачництва — мобільність, непостійне проживання та використання замиського простору з рекреаційною метою (Gallent et al., 2016; Roca, 2016; Adamiak et al., 2015). Вона передбачає регулярне переміщення між основним і додатковим місцем проживання та формування подвійного життєвого простору (Halseth, 2004; Huang & Yi, 2011). Водночас така модель суттєво відрізняється від дачного природокористування за характером взаємодії з довкіллям: «друга домівка», як правило, орієнтована на споживання простору і відпочинок, тоді як для дач характерне поєднання рекреації з активною діяльністю, зокрема садівництвом і городництвом. У межах «second home» природне середовище переважно використовується як фон для відпочинку, тоді як у дачному природокористуванні воно виступає об'єктом безпосереднього освоєння і трансформації. Таким чином, концепція «другої домівки» відтворює просторово-поведінкові риси дачництва, але не охоплює його природокористувальний зміст.

В українських реаліях хата в селі, що залишилась у спадок і використовується городянами для спорадичних відвідин, схожа за використанням на дачу, але такою не є. Це є давньоосвоєна ділянка – частина сільського селитебного ландшафту. Вона не змінювала своєї функції присадибної ділянки. Часто територія підтримується постійно (прибирання, обрізка дерев, полив, вирощування городини) сусідами чи родичами спадкоємця на відміну від дач, які здебільшого підтримуються сезонно і спорадично, а не регулярно. Відвідання дачі дачником є формуванням іншої моделі соціальної взаємодії і стратегії комунікації. Дача сприяє неформальним контактам, які є добровільними, або дачник може обрати більш ізольований відпочинок. Проте приїжджаючи в успадковану в селі хату людина вимушено залучається до тісних контактів із сільською громадою. До того ж часто у громади лишається пам'ять і враження про людину, що сформовані ще в її дитинстві і юності не залежно від того чи людина там народилася чи приїздила «до бабусі в село». Інша особливість – обмежені можливості модифікації простору. Простір сільського обійстя вже скомпанований і принципово перепроєктувати його неможливо. Хоча є спільне з дачами – відчуття взаємодії поколінь і спадковості, проте у дачників це асоціації з дачним відпочинком, а у спадкоємців сільської хати – це відчуття колишнього дому або навідування до рідних, для яких це був дім.

Висновки. Історично дачі виникли як відгук на різні потреби різних верст міського населення: 1) як форма елітарного відпочинку заможних верст населення, яка забезпечувала якість життя і підтверджувала соціальний статус, тобто забезпечувала рекреаційні потреби; 2) як форма підтримки найбідніших верст населення шляхом виділення земельної ділянки для продуктового самозабезпечення, тобто забезпечувала матеріальні потреби через сільськогосподарську діяльність. В процесі суспільного поступу і формування середнього класу ці дві функції зближувались, формуючи у частини міського населення розуміння дачі як певної цінності – наявність індивідуальної земельної ділянки (у власності чи в тимчасовому користуванні), де можна поєднувати певні елементи продуктового самозабезпечення з відпочинком на природі, проявити свою індивідуальність і креативність в її облаштуванні, - дає відчуття свободи, незалежності, стає складовою психологічної стійкості. Так поступово дача перетворилась у форму активної рекреації з елементами присадибного господарювання (за бажанням). Українське дачництво еволюціонувало подібно до європейських тенденцій і сьогодні переважно є формою активної рекреації, де присадибне господарювання є більше традицією, ніж необхідністю. Водночас, війна та можливе післявоєнне зниження рівня добробуту населення можуть знову посилити продовольчу функцію дач. У таких умовах дачні ділянки здатні частково забезпечувати домогосподарства продуктами харчування, що підвищує продовольчу стійкість і відносну автономність сімей. Саме в цьому проявляється одна з важливих суспільних функцій дачництва як соціально-економічного явища.

Розглядаючи сутність дач з точки зору теорій повсякденності, просторової ідентичності, привласнення простору, природокористування автори запропонували наступні дефініції:

дача – це приватна замиська ділянка разом із розташованими на ній житловими та господарськими спорудами, яка виступає елементом просторової організації замиських територій та формою індивідуалізованого освоєння природного середовища;

дачництво – це діяльнісна практика використання дачної ділянки для відпочинку, сезонного проживання у поєднанні з господарською діяльністю (садівництво, городництво тощо), що формує специфічну просторову поведінку міського населення, яка передбачає неформальні соціальні ситуаційні взаємодії локального рівня;

дачний спосіб життя – це соціокультурна модель організації повсякденності, яка охоплює систему ритмів, цінностей, символічних значень та форм соціальних взаємодій, що формуються у процесі перебування людини в дачному середовищі, а не лише конкретні практики діяльності;

рекреаційне дачне мікроприродокористування – це індивідуалізований, тип використання переважно замиської території з рекреаційною та господарською метою, що не має чіткої функціональної спеціалізації, характеризується непостійним характером соціальних взаємодій та формуванням мозаїчної структури простору.

Питання для дискусії та обговорення. В процесі проведення дослідження, а особливо під час натурних досліджень, у авторів виникло питання: чи формує дачництво специфічний тип ландшафтів на кшталт тафальних? На думку авторів, є певні ознаки, які їх споріднюють: порівняно незначна площа, специфічний спосіб використання земель, що призводить до змін у структурних компонентах і проявляється врешті в зміні характеристик ґрунтів та специфічній біоті, формування характерних пейзажних ознак, які дозволяють легко ідентифікувати функціональне призначення території. Автори зацікавлені в професійній думці ландшафтознавців і запрошують колег до дискусії.

Список використаних джерел

- Котенко, Я. (2016). Локальна ідентичність як умова розвитку об'єднаних територіальних громад (навчальний модуль). ІКЦ «Легальний статус». URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/79/Lokalnaidentuchnist.pdf>
- Левицька, Л. (2011, 9 вересня). Заростає стежка на дачу. Голос України. URL: https://www.golos.com.ua/article/102192?utm_source=chatgpt.com
- Носова, Г. Ю. (2018). Просторові ідентичності епохи модерну та постмодерну. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія», (21), 8–16. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7445/1/4.pdf>
- Топчів, О. Г., Мальнікова, Д. С., Пилипенко, І. О., & Яворська, В. В. (2018). Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля. Видавничий дім «Гельветика».
- Удовиченко, В. В. (2017). Регіональне ландшафтне планування: Теорія, методологія, практика. Принт-Сервіс.
- Adamiak, C., Vepsäläinen, M., Strandell, A., Hiltunen, M. J., Pitkänen, K., Hall, C. M., Rinne, J., Hannonen, O., Paloniemi, R., & Åkerlund, U. (2015). Second home tourism in Finland: Perceptions of citizens and municipalities on the state and development of second home tourism (Reports of the Finnish Environment Institute 22en/2015). Finnish Environment Institute.
- Bell, S., Fox-Kämper, R., Keshavarz, N., Benson, M., Caputo, S., Noori, S., & Voigt, A. (Eds.). (2016). Urban allotment gardens in Europe. Routledge. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781317415640_A26649399/preview-9781317415640_A26649399.pdf
- Cabral, I., Keim, J., Engelmann, R., Kraemer, R., Siebert, J., & Bonn, A. (2017). Ecosystem services of allotment and community gardens: A Leipzig, Germany case study. *Urban Forestry & Urban Greening*, 23, 44–53. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2017.02.008>
- Cérézuelle, D. (2003). Les jardins familiaux, lieux d'initiation à la civilité. *Communications*, 74, 65–83. <https://doi.org/10.3406/comm.2003.2129>
- Edmondson, J.L., Davies, Z.G., Gaston, K.J. and Leake, J.R. (2014). Urban cultivation in allotments maintains soil qualities adversely affected by conventional agriculture. *J Appl Ecol*, 51: 880-889. <https://doi.org/10.1111/1365-2664.12254>
- Gagyí, A., & Vígvári, A. (2025). Limits and openings for peri-urban gardening in the context of post-socialist extended urbanization: a case from Budapest. *Environmental Sociology*, 11(4), 465–475. <https://doi.org/10.1080/23251042.2025.2465097>
- Gallent, N., Mace, A., & Tewdwr-Jones, M. (2016). *Second homes: European perspectives and UK policies*. Routledge.
- Guyon, F. (2008). Les jardins familiaux aujourd'hui : des espaces socialement modulés. *Espaces et sociétés*, 134(3), 131-147. <https://doi.org/10.3917/esp.134.0131>.
- Halseth, G. (2004). The “cottage” privilege: Increasingly elite landscapes of second homes in Canada. In C. M. Hall & D. K. Müller (Eds.), *Tourism, mobility and second homes: Between elite landscape and common ground* (pp. 35–54). Channel View Publications.
- Huang, Y., & Yi, C. (2011). Second home ownership in transitional urban China. *Housing Studies*, 26(3), 423–447. <https://doi.org/10.1080/02673037.2011.542096>
- Jansa Gregorová, Ž. (2025). Sommarstuga, dača, vikendica. Goethe-Institut. URL: <https://www.goethe.de/prj/jad/uk/the/rur/26855770.html>
- Kiribou, R., Bedadi, B., Dimobe, K., Ndemere, J., Neya, T., Ouedraogo, V., & Dejene, S. W. (2024). Urban farming system and food security in sub-Saharan Africa: Analysis of the current status and challenges. *Urban Agriculture & Regional Food Systems*, 9, e70007. <https://doi.org/10.1002/uar.2.70007>
- Klepacki, P., & Kujawska, M. (2018). Urban allotment gardens in Poland: Implications for botanical and landscape diversity. *Journal of Ethnobiology*, 38(1), 123–137. <https://doi.org/10.2993/0278-0771-38.1.123> URL: <https://bioone.org/journals/journal-of-ethnobiology/volume-38/issue-1/0278-0771-38.1.123/Urban-Allotment-Gardens-in-Poland--Implications-for-Botanical-and/10.2993/0278-0771-38.1.123.full?tab=ArticleLink>
- Lippmann, H.-C. (2016). Sommerfrische als Symbol- und Erlebnisraum bürgerlichen Lebensstils: Zur gesellschaftlichen Konstruktion touristischer ländlicher Räume (Doctoral dissertation, Technische Universität Berlin). URL: <https://api-depositononce.tu-berlin.de/server/api/core/bitstreams/10213396-e6de-4fb0-8660-f8b895cdde09/content>
- Liubitseva, O., & Kochetkova, I. (2019). Rekreacyjne wykorzystanie ziemi przez mieszkańców aglomeracji Kijowa w układzie czasowo-przestrzennym. *Studia Periegetica*, 27(3), 59–72. <https://doi.org/10.26349/st.per.0027.04>
- Melon, M., Dzieduszyński, T., Gawryszewska, B., Lasocki, M., Hoppa, A., Przybysz, A., & Sikorski, P. (2025). Urban Allotment Gardens with Turf Reduce Biodiversity and Provide Limited Regulatory Ecosystem Services. *Sustainability*, 17(13), 6216. <https://doi.org/10.3390/su17136216>
- Moskalonek, Ż., Połom, M., & Puzdrakiewicz, K. (2020). Changes in the Function of Allotment Gardens in an Attractive Location Based on the Example of Tri-City in Poland. *Land*, 9(11), 464. <https://doi.org/10.3390/land9110464>

- Pawlikowska-Piechotka, A. (2019). Rodzinne ogrody działkowe w Warszawie Tradycja i współczesność. MAZOWSZE Studia Regionalne, (29), 67-79.
- Poniży, L., Latkowska, M. J., Breuste, J., Hursthouse, A., Joimel, S., Külvik, M., Leitão, T. E., Mizgajski, A., Voigt, A., Kacprzak, E., Maćkiewicz, B., & Szczepańska, M. (2021). The Rich Diversity of Urban Allotment Gardens in Europe: Contemporary Trends in the Context of Historical, Socio-Economic and Legal Conditions. Sustainability, 13(19), 11076. <https://doi.org/10.3390/su131911076>
- Prairie, G., Lee-Smith, D., & Karanja, N. (Eds.). (2010). African Urban Harvest: Agriculture in the cities of Cameroon, Kenya and Uganda. Springer. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4419-6250-8?utm_source=chatgpt.com
- Roca, Z. (Ed.). (2016). Second home tourism in Europe: Lifestyle issues and policy responses. Routledge.
- Saint-Ges, V. (2018). Jardins familiaux, jardins partagés à Bordeaux entre alimentation et multifonctionnalités. In Situ, 37. <https://doi.org/10.4000/insitu.18956>
- Samnegård, U., Persson, A. S., & Smith, H. G. (2011). Gardens benefit bees and enhance pollination in intensively managed farmland. Biological Conservation, 144(11), 2602–2606. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2011.07.008>
- Schindler-Wisten, P. (2017). O chalupách a lidech: Chalupářství v českých zemích v období tzv. normalizace a transformace. Praha: Nakladatelství Karolinum. URL: <https://static.artforum.sk/media/products-files/0d/21/130760-DB73075.pdf>
- Schuster, N. (2024). Grüne Öffentlichkeiten: Soziales Miteinander in städtischen Kleingärten. transcript Verlag. <https://doi.org/10.14361/9783839472200> URL: <https://www.transcript-verlag.de/shopMedia/openaccess/pdf/oa9783839472200.pdf>
- Trembecka, A., & Kwartnik-Pruc, A. (2018). An Analysis of the Changes in the Structure of Allotment Gardens in Poland and of the Process of Regulating Legal Status. Sustainability, 10(11), 3829. <https://doi.org/10.3390/su10113829>
- Tresch, S., Frey, D., Le Bayon, R.-C., Moretti, M., Mäder, P., Zanetta, A., & Fliessbach, A. (2019). Direct and indirect effects of urban gardening on aboveground and belowground diversity influencing soil multifunctionality. Scientific Reports, 9, Article 9769. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-46024-y>
- Young, C., Frey, D., Moretti, M., & Bauer, N. (2019). Research note: Garden-owner reported habitat heterogeneity predicts plant species richness in urban gardens. Landscape and Urban Planning, 185, 222–227. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2019.01.013>

References

- Kotenko, Ya. (2016). Lokalna identychnist yak umova rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad (navchalnyi modul). IKTs "Lehalnyi status". URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/79/Lokalnaidentychnist.pdf> (in Ukrainian)
- Levytska, L. (2011, 9 veresnia). Zarostaie stezhka na dachu. Holos Ukrainy. URL: https://www.golos.com.ua/article/102192?utm_source=chatgpt.com (in Ukrainian)
- Nosova, H. Yu. (2018). Prostorovi identychnosti epokhy modernu ta postmodernu. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii "Filosofii", (21), 8–16. URL: <https://eprints.ou.edu.ua/id/eprint/7445/1/4.pdf> (in Ukrainian)
- Topchiiev, O. H., Malchikova, D. S., Pylypenko, I. O., & Yavorska, V. V. (2018). Metodolohichni osnovy heohrafii: Landshafna obolonka Zemli. Dovkillia. Vydavnychiy dim "Helvetyka". (in Ukrainian)
- Udovychenko, V. V. (2017). Rehionalne landshafne planuvannia: Teoriia, metodolohiia, praktyka. Print-Servis. (in Ukrainian)
- Adamiak, C., Vepsäläinen, M., Strandell, A., Hiltunen, M. J., Pitkänen, K., Hall, C. M., Rinne, J., Hannonen, O., Paloniemi, R., & Åkerlund, U. (2015). Second home tourism in Finland: Perceptions of citizens and municipalities on the state and development of second home tourism (Reports of the Finnish Environment Institute 22en/2015). Finnish Environment Institute.
- Bell, S., Fox-Kämper, R., Keshavarz, N., Benson, M., Caputo, S., Noori, S., & Voigt, A. (Eds.). (2016). Urban allotment gardens in Europe. Routledge. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781317415640_A26649399/preview-9781317415640_A26649399.pdf
- Cabral, I., Keim, J., Engelmann, R., Kraemer, R., Siebert, J., & Bonn, A. (2017). Ecosystem services of allotment and community gardens: A Leipzig, Germany case study. Urban Forestry & Urban Greening, 23, 44–53. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2017.02.008>
- Cérézuelle, D. (2003). Les jardins familiaux, lieux d'initiation à la civilité. Communications, 74, 65–83. <https://doi.org/10.3406/comm.2003.2129>
- Edmondson, J.L., Davies, Z.G., Gaston, K.J. and Leake, J.R. (2014). Urban cultivation in allotments maintains soil qualities adversely affected by conventional agriculture. J Appl Ecol, 51: 880-889. <https://doi.org/10.1111/1365-2664.12254>
- Gagyí, A., & Vigvári, A. (2025). Limits and openings for peri-urban gardening in the context of post-socialist extended urbanization: a case from Budapest. Environmental Sociology, 11(4), 465–475. <https://doi.org/10.1080/23251042.2025.2465097>
- Gallent, N., Mace, A., & Tewdwr-Jones, M. (2016). Second homes: European perspectives and UK policies. Routledge.
- Guyon, F. (2008). Les jardins familiaux aujourd'hui : des espaces socialement modulés. Espaces et sociétés, 134(3), 131-147. <https://doi.org/10.3917/esp.134.0131>.
- Halseth, G. (2004). The "cottage" privilege: Increasingly elite landscapes of second homes in Canada. In C. M. Hall & D. K. Müller (Eds.), Tourism, mobility and second homes: Between elite landscape and common ground (pp. 35–54). Channel View Publications.
- Huang, Y., & Yi, C. (2011). Second home ownership in transitional urban China. Housing Studies, 26(3), 423–447. <https://doi.org/10.1080/02673037.2011.542096>
- Jansa Gregorová, Ž. (2025). Sommarstuga, dača, vikendica. Goethe-Institut. URL: <https://www.goethe.de/pri/jad/uk/the/rur/26855770.html>
- Kiribou, R., Bedadi, B., Dimobe, K., Ndemere, J., Neya, T., Ouedraogo, V., & Dejene, S. W. (2024). Urban farming system and food security in sub-Saharan Africa: Analysis of the current status and challenges. Urban Agriculture & Regional Food Systems, 9, e70007. <https://doi.org/10.1002/uar.2.70007>
- Klepacki, P., & Kujawska, M. (2018). Urban allotment gardens in Poland: Implications for botanical and landscape diversity. Journal of Ethnobiology, 38(1), 123–137. <https://doi.org/10.2993/0278-0771-38.1.123> URL: <https://bioone.org/journals/journal-of-ethnobiology/volume-38/issue-1/0278-0771-38.1.123/Urban-Allotment-Gardens-in-Poland--Implications-for-Botanical-and-10.2993/0278-0771-38.1.123.full?tab=ArticleLink>
- Lippmann, H.-C. (2016). Sommerfrische als Symbol- und Erlebnisraum bürgerlichen Lebensstils: Zur gesellschaftlichen Konstruktion touristischer ländlicher Räume (Doctoral dissertation, Technische Universität Berlin). URL: <https://api-depositononce.tu-berlin.de/server/api/core/bitstreams/10213396-e6de-4fb0-8660-f8b895cdde09/content>
- Liubitseva, O., & Kochetkova, I. (2019). Rekreacyjne wykorzystanie ziemi przez mieszkańców aglomeracji Kijowa w układzie czasowo-przestrzennym. Studia Periegetica, 27(3), 59–72. <https://doi.org/10.26349/st.per.0027.04>
- Melon, M., Dzieduszyński, T., Gawryszewska, B., Lasocki, M., Hoppa, A., Przybysz, A., & Sikorski, P. (2025). Urban Allotment Gardens with Turf Reduce Biodiversity and Provide Limited Regulatory Ecosystem Services. Sustainability, 17(13), 6216. <https://doi.org/10.3390/su17136216>
- Moskalonek, Ż., Połom, M., & Puzdrakiewicz, K. (2020). Changes in the Function of Allotment Gardens in an Attractive Location Based on the Example of Tri-City in Poland. Land, 9(11), 464. <https://doi.org/10.3390/land9110464>
- Pawlikowska-Piechotka, A. (2019). Rodzinne ogrody działkowe w Warszawie Tradycja i współczesność. MAZOWSZE Studia Regionalne, (29), 67-79.

- Ponizy, L., Latkowska, M. J., Breuste, J., Hursthouse, A., Joimel, S., Kùlvik, M., Leitão, T. E., Mizgajski, A., Voigt, A., Kacprzak, E., Maćkiewicz, B., & Szczepańska, M. (2021). The Rich Diversity of Urban Allotment Gardens in Europe: Contemporary Trends in the Context of Historical, Socio-Economic and Legal Conditions. *Sustainability*, 13(19), 11076. <https://doi.org/10.3390/su131911076>
- Prain, G., Lee-Smith, D., & Karanja, N. (Eds.). (2010). *African Urban Harvest: Agriculture in the cities of Cameroon, Kenya and Uganda*. Springer. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4419-6250-8?utm_source=chatgpt.com
- Roca, Z. (Ed.). (2016). *Second home tourism in Europe: Lifestyle issues and policy responses*. Routledge.
- Saint-Ges, V. (2018). Jardins familiaux, jardins partagés à Bordeaux entre alimentation et multifonctionnalités. *In Situ*, 37. <https://doi.org/10.4000/insitu.18956>
- Samnegård, U., Persson, A. S., & Smith, H. G. (2011). Gardens benefit bees and enhance pollination in intensively managed farmland. *Biological Conservation*, 144(11), 2602–2606. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2011.07.008>
- Schindler-Wisten, P. (2017). O chalupách a lidech: Chalupářství v českých zemích v období tzv. normalizace a transformace. Praha: Nakladatelství Karolinum. URL: <https://static.artforum.sk/media/products-files/0d/21/130760-DB73075.pdf>
- Schuster, N. (2024). Grüne Öffentlichkeiten: Soziales Miteinander in städtischen Kleingärten. transcript Verlag. <https://doi.org/10.14361/9783839472200> URL: <https://www.transcript-verlag.de/shopMedia/openaccess/pdf/oa9783839472200.pdf>
- Trembecka, A., & Kwartnik-Pruc, A. (2018). An Analysis of the Changes in the Structure of Allotment Gardens in Poland and of the Process of Regulating Legal Status. *Sustainability*, 10(11), 3829. <https://doi.org/10.3390/su10113829>
- Tresch, S., Frey, D., Le Bayon, R.-C., Moretti, M., Mäder, P., Zanetta, A., & Fliessbach, A. (2019). Direct and indirect effects of urban gardening on aboveground and belowground diversity influencing soil multifunctionality. *Scientific Reports*, 9, Article 9769. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-46024-y>
- Young, C., Frey, D., Moretti, M., & Bauer, N. (2019). Research note: Garden-owner reported habitat heterogeneity predicts plant species richness in urban gardens. *Landscape and Urban Planning*, 185, 222–227. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2019.01.013>

Отримано редакцією журналу / Received: 09.01.26

Прорецензовано / Revised: 10.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 25.02.26